

IRAK-TÜRKİYE HAM PETROL BORU HATTI UYUŞMAZLIĞINA İLİŞKİN HAKEM KARARI VE *REBUS SIC STANTIBUS* İLKESİ^(*)

Arş. Gör. Dr. Damla AKKAYA^(**)

Öz

Irak ve Türkiye arasında 1973 yılında imzalanan ve takip eden yıllarda çeşitli anlaşma ve protokollerle ek ve değişiklikler yapılan Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı (ITP) Anlaşmaları, 2010 Değişiklik Anlaşması ile son halini almıştır. ITP Anlaşmaları çerçevesinde taraflar, Irak ham petrolünün Türkiye'nin Akdeniz kıyısında yer alan tesisler aracılığıyla deniz yoluyla ihracatına izin verilmesi ve ham petrolün taşınmasına imkân verecek şekilde her iki tarafın ülkesini kapsayan bir dizi boru hattının inşası ve yönetiminin düzenlenmesi konusunda mutabakata varmıştır. Söz konusu Anlaşmalar çerçevesinde inşa edilen Birinci Boru Hattı 1977 yılında, İkinci Boru Hattı ise 1987'de faaliyete geçmiştir. 2005 yılında Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, federal bir devlet olan Irak Cumhuriyeti'nin özerk bir bölgesi olarak kurulmuştur. Ancak o dönemde Kuzey Irak'taki ham petrol rezervlerinin işletilmesine ilişkin federal bir düzenleme bulunmamaktaydı. 2007 yılında Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, Kuzey Irak'taki ham petrol ve gaz sahalarının yönetimine ilişkin bir hidrokarbon düzenlemesi çıkarmıştır. Ancak Irak Hükümeti ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi arasında bölgedeki ham petrol ve doğal kaynakların yönetimi ve mülkiyeti konusunda uyuşmazlık yaşanmıştır. 2012 yılında Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile Türkiye, Kuzey Irak ham petrolünün ITP Boru Hattı Sistemi yoluyla dünyaya pazarlanması amacıyla Kuzey Irak'ta Türkiye sınırına yakın yeni bir boru hattının inşa edileceğini duyurmuş ve 2013 yılında inşası tamamlanan bu Hat, ITP sisteminin Irak topraklarındaki ölçüm istasyonu olan Fişhabur'a bağlanmıştır. Irak Cumhuriyeti, 23 Mayıs 2014'te, Türkiye'nin, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi tarafından gönderilen Irak petrolünü, Irak Cumhuriyeti Petrol Bakanlığı'nın onayı olmaksızın taşıdığı ve yüklediği yani ITP Anlaşmaları'nı ihlal ettiği iddiasıyla Milletlerarası Ticaret Odası Tahkim Heyeti'ne başvurmuştur. Andlaşmalar hukukuna ilişkin pek çok meselenin konu edildiği bu davada Türkiye'nin ileri sürdüğü iddialardan biri de, Türkiye'nin ITP Anlaşmaları'nı şartların esaslı değişimi, diğer bir deyişle *rebus sic stantibus* ilkesi (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 62. madde) çerçevesinde askıya almış bulunduğu, bu nedenle söz konusu Anlaşmalar'ın o dönemde yürürlükte olmadığıdır. Konuya ilişkin değerlendirmesinde *rebus sic stantibus* ilkesinin koşullarını ve hukuki etkilerini inceleyen Hakem Heyeti, Türkiye'nin bu iddiasını iyniyet ilkesi çerçevesinde reddetmiştir. Çalışmada tarafların *rebus sic stantibus* ilkesine ilişkin karşılıklı iddiaları ve Hakem Heyeti'nin konuya ilişkin tespitleri andlaşmalar hukukunun ilgili kuralları çerçevesinde incelenecek ve konuya ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Şartların Esaslı Değişimi, *Rebus Sic Stantibus*, Zimni Kabul, İyniyet İlkesi, Andlaşmaların Askıya Alınması, Kuzey Irak Petrolleri, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, ITP Anlaşmaları.

(*) Makalenin Dergiye Geliş Tarihi: 07.11.2023 - Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 30.12.2023, DOI No: <https://doi.org/10.54704/akdhfd.1387542>.

(**) Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı / Ankara, Türkiye.

E-posta: damlayildirim@gmail.com,

Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-9928-735X>.

"This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)"

ARBITRATION AWARD ON THE IRAQ-TÜRKİYE CRUDE OIL PIPELINE DISPUTE AND THE PRINCIPLE OF REBUS SIC STANTIBUS

Abstract

The Iraq-Turkey Crude Oil Pipeline (ITP) Agreements, originally signed between both countries in 1973 and amended by subsequent agreements and protocols in the following years, took their final form with the 2010 Amendment Agreement. With this ITP Agreement Framework, both parties agreed on allowing the sea export of Iraqi crude oil via facilities located on the Turkish Mediterranean coast, and arranging for the construction and management of a set of pipelines spanning on both territories to allow for the transport of said-oil. The first pipeline built within the framework of the Agreements became operational in 1977, followed by the second one in 1987. In 2005, the Kurdish Region of Iraq (the KRI) was established as an autonomous region of the Iraqi federal state. At that time however, there was no federal regulation regarding the exploitation of crude oil reserves located in the KRI. In 2007, the Kurdish Regional Government of Iraq (the KRG), the executive body of the KRI, issued a hydrocarbon regulation regarding the management of crude oil and gas fields in Northern Iraq. However, there has been a dispute between the Iraqi Government and the KRG regarding the management and ownership of crude oil and natural resources in the KRI region. In 2012, the Kurdish Regional Government and Türkiye announced that a new pipeline would be built in the KRI near the Turkish border in order to market KRI crude oil to the world through the ITP pipeline system. Its construction was completed in 2013, and it was tied-in to Fishkabur, the pumping station in Iraq. On May 23rd, 2014, the Republic of Iraq initiated proceedings with the International Chamber of Commerce Arbitration Panel, alleging that Türkiye transported Iraqi oil sent by the KRG without the approval of the Ministry of Petroleum of the Republic of Iraq, in violation of the ITP Agreements. One of the claims put forward by Türkiye in this case, in which many arguments related to the law of treaties, was that Türkiye suspended the ITP Agreements due to a fundamental change of circumstances, also known as the principle of *rebus sic stantibus* (Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 62). Türkiye's claim was therefore that the ITP Agreements were not in force at that time. The Arbitral Tribunal, which examined whether the conditions to apply the *rebus sic stantibus* principle were met, rejected Turkey's claim based on the principle of good faith. In this article, the counter claims of the parties regarding the principle of *rebus sic stantibus* and the findings of the Arbitral Tribunal on the subject will be examined within the framework of the relevant rules of treaty law and assessments will be made on the issue.

Keywords

Fundamental Change of Circumstances, *Rebus Sic Stantibus*, Acquiescence, Principle of Good Faith, Suspension of Treaties, North Iraq, Crude Oil, Kurdish Regional Government of Iraq, ITP Agreements.

Extended Abstract

In 1973, Iraq and Türkiye entered into an agreement (the Iraq-Turkey Crude Oil Pipeline Agreement) aimed at building a pipeline system for the transport of crude oil from Iraqi fields, as well as allowing its storage and loading at facilities at a Turkish Mediterranean port in Ceyhan for export. The Agreement has been amended by various additional agreements and protocols over the years, the latest of which was signed in 2010. All these agreements, together referred to by the Tribunal as ITP Agreements, constitute the legal framework that is still in force today. The first two pipelines built within the framework of the ITP Agreements became respectively operational in 1977 and in 1987. In 2005, the Kurdish Region of Iraq (the KRI) was established as an autonomous region of the federal Iraqi state. At that time, there were no federal regulations regarding the exploitation of crude oil reserves located in the KRI. In 2007, the Kurdish Regional Government (the KRG) issued a hydrocarbon regulation pertaining to the management of crude oil and gas fields in the KRI. However the Federal Government of Iraq (FGI) and the KRG disagreed on the interpretation of the Iraqi Constitution in relation to the management and ownership of oil and natural resources in the region. In 2012, the KRG and Türkiye announced that a new pipeline would be built in the KRI, close to the Turkish border, in order to export the KRI crude oil to the world via the ITP pipeline system. This latest pipeline, completed in 2013, was connected to the pumping station of the ITP system located in Fishkabur, Iraq. On May 23rd, 2014, the Republic of Iraq filed a complaint against Türkiye to the International Chamber of Commerce Arbitration Panel (the Tribunal), alleging that Türkiye transported Iraqi oil sent by the KRG without the approval of the Ministry of Petroleum of the Republic of Iraq, in violation of the ITP Agreements.

Türkiye put forward various arguments against Iraq's claims. One of these arguments stated that Türkiye had suspended the application of the ITP Agreements pursuant to the *rebus sic stantibus* principle, as codified in Article 62 of the Vienna Convention on the Law of Treaties. Indeed, Türkiye claimed that this suspension was warranted, based on two material facts that created a fundamental change of circumstances: a) the KRG's suspension of oil supplies to Iraq's State Oil Marketing Company (SOMO) in 2012, and b) the bombing of the 1987 pipeline by the Islamic State terrorist group (more commonly known as ISIS) in 2014. In its final judgment, the Tribunal stated that the KRG's suspension of oil supplies to SOMO in 2012 did not constitute a fundamental change of circumstances and rejected Türkiye's claim that the *rebus sic stantibus* principle applied. With regard to the bombing of the second pipeline, the Tribunal accepted that this situation fundamentally changed the circumstances of the ITP Agreements. However, the Tribunal also noted that Türkiye had started transporting and storing crude oil from the KRG even before the second pipeline was damaged. According to the Tribunal, this showed that Türkiye's motivation to cooperate with the KRG was not related to the ITP framework becoming inapplicable. In this context, considering that both parties to the ITP Agreements are under the obligation to act in good faith when it comes to applying their treaty obligations, the Court rejected Türkiye's claims and stated that it could not apply the *rebus sic stantibus* principle for the events that occurred after Turkey had already violated its obligations arising from the ITP Agreements by engaging directly the KRG.

GİRİŞ

Rebus sic stantibus ilkesi, andlaşmalar hukukunun önemli konularından biridir. Bu durum, ilkenin, andlaşmalar hukukuna hâkim olan *pacta sunt servanda* ilkesinden kaynaklanan katı istikrarın, değişim lehine dengelenmesini ve hukukun adalet fonksiyonunu yerine getirmesini sağlamasından ileri gelmektedir. *Rebus sic stantibus* ilkesine uygulamada devletler tarafından sıkça başvurulduğu görülmektedir¹. Bununla birlikte ilke, uluslararası mahkeme² kararlarında karşımıza

¹ Yalnızca 2023 yılında bile şartların esaslı değişimi ilkesi çerçevesinde taraf oldukları andlaşmaları sona erdiren, askıya alan veya bu andlaşmalardan çekilen devletler olmuştur. Örneğin, Ukrayna, Rusya ile aralarındaki İki Taraflı Yatırım Anlaşması'nı (BIT Anlaşması) 27 Ocak 2025 tarihinden itibaren sona erdirecek olan bir yasa kabul etmiştir. Söz konusu yasanın tasarısında Anlaşma'nın sona erme nedeni iki Devlet arasında yaşanan 'olaylar' çerçevesinde şartların esaslı değişimi olarak belirtilmiştir. (Bkz. "Ukraine's termination of its Bilateral Investment Treaty with Russia: What Happened and What It Means for Potential Future Claims," Freshfields Bruckhaus Deringer, Erişim Tarihi: Aralık 20, 2023, <https://riskandcompliance.freshfields.com/post/102ip3m/ukraines-termination-of-its-bilateral-investment-treaty-with-russia-what-happen>). Diğer bir örnek, Rusya'nın, ABD ile aralarındaki Stratejik Savunma Silahlarının Daha da Azaltılması ve Sınırlanması Andlaşması'nı (New START Andlaşması) askıya almasıdır. Rusya konuyla ilgili olarak, ABD'nin benimsediği politikanın Rusya'nın ulusal güvenliğine zarar verdiğini ve bu durumun New START Andlaşması'nda benimsenen temel ilkelere ve anlayışa ters düşüğünü belirtmiştir. Söz konusu temel ilkelere aykırı hiçbir andlaşmayı imzalamayacak olduğunu belirten Rusya, ABD'nin bu davranışlarının Andlaşma'nın şartlarını esaslı olarak değiştirdiğini ileri sürmüş ve New START Andlaşması'nı askıya almıştır. (Bkz. "Foreign Ministry Statement in Connection with the Russian Federation Suspending the Treaty on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms (New START)," The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation, Erişim Tarihi: Aralık 20, 2023, https://mid.ru/en/foreign_policy/news/1855184/). Son olarak ABD de, Rusya'nın, Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Hakkında Andlaşma'dan (CFE Andlaşması) çekilmesinin ve Ukrayna'ya karşı yürüttüğü tam kapsamlı saldırı savaşının Andlaşma'nın şartlarında esaslı değişiklik meydana getirdiğini iddia etmiş ve CFE Andlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülüklerini askıya aldığı açıklamıştır. (Bkz. "United States Will Suspend the Operation of its Obligations Under the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe," U.S. Department of State, Erişim Tarihi: Aralık 20, 2023, <https://www.state.gov/united-states-will-suspend-the-operation-of-its-obligations-under-the-treaty-on-conventional-armed-forces-in-europe/>). İlkenin uygulamadaki geçmiş örnekleri için bkz. Athanassios Vamvoukos, *Termination of Treaties in Inter-*

nadiren çıkmaktadır³. Hatta bazı yazarlar ilkeyi “garajdan hiçbir zaman ayrılmayan bir araba”ya benzetmektedirler⁴. Uluslararası yargı makamlarının uluslararası hukukun tespiti ve gelişiminde oynadığı rolün ağırlığı, *rebus sic stantibus*un yorumu ve uygulanması bakımından, ilkeye ilişkin bu kararların önemini arttırmaktadır. Bu çerçevede, *rebus sic stantibus* ilkesinin tartışıldığı ve ilkeye ilişkin tespitlerde bulunan güncel bir yargı kararı, ilkenin günümüz hukukundaki yeri bakımından yol gösterici olmasının yanı sıra ilkenin gelişimine de katkı sağlayacaktır.

2023 yılının Mart ayında Milletlerarası Ticaret Odası (ICC/MTO) Hakem Heyeti⁵, Irak ile Türkiye arasındaki Ham Petrol Boru Hattı Uyuşmazlığı’na ilişkin kararını açıklamıştır. Kararda taraflarca ileri sürülen pek çok hukuki mesele de Heyet tarafından cevaplanmıştır. Bu çalışma, söz konusu uyuşmazlıktaki, Türkiye tarafından ileri sürülen şartların esaslı değişimi (*rebus sic stantibus*) iddiasını ve Hakem Heyetinin bu iddiaya dair değerlendirmelerini incelemektedir. Bu çerçevede öncelikle uyuşmazlığın tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Daha sonra Heyetin konuya dair tespitleri, *rebus sic stantibus* ilkesine ilişkin kurallar çerçevesinde incelenmiş ve bununla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

MTO’nun Hakem kararlarına ilişkin çalışmalar uyuşmazlığa dair taraf iddialarına ulaşılması bakımından belirli zorluklar içermektedir. Zira tarafların iddialarının yer aldığı dilekçeler, taraflarca aksi kararlaştırılmadığı sürece yayınlanmaz. Bununla birlikte, Irak’ın esasa ilişkin verilen kararın tenfizi amacıyla ABD mahkemelerine başvurmasıyla⁶, Hakem Heyetinin kararı aleni hale gelmiştir⁷. Bu nedenle çalışmada, tarafların iddialarına Heyetin esasa ilişkin kararında bu iddialara yer verdiği ölçüde değinilecektir.

national Law, The Doctrines of Rebus Sic Stantibus and Desuetude, (Oxford: Clarendon Press, 1985), 61-126; Damla Akkaya, *Uluslararası Andlaşmalarda Şartların Esaslı Değişimi: Rebus Sic Stantibus İlkesi*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2021), 67-102.

² Uluslararası mahkeme genel olarak önüne gelen uyuşmazlıklarda uluslararası hukuka dayanan bağlayıcı kararlar verme yetkisi olan bağımsız yargı makamı olarak tanımlanabilir. Ömer İlhan Akipek, *Milletlerarası Adalet Divanı*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1974), 13-14.

³ Malgosia Fitzmaurice, “Exceptional Circumstances and Treaty Commitments.” *The Oxford Guide to Treaties* içinde, ed. Duncan B. Hollis, (Oxford: Oxford University Press, 2020), 602.

⁴ Marko Milanovic, “Brexit, the Northern Irish Backstop, and Fundamental Change of Circumstances,” *EJIL: Talk!*, Erişim Tarihi: Aralık 22, 2023, <https://www.ejiltalk.org/brexit-the-northern-irish-backstop-and-fundamental-change-of-circumstances/>.

⁵ Bundan sonra “Hakem Heyeti veya Heyet” olarak belirtilecektir.

⁶ Bkz. “Iraq Petitions US Court to Enforce Oil Export Arbitration Award Against Turkey,” *Reuters*, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023, <https://www.reuters.com/legal/iraq-petitions-us-court-enforce-oil-export-arbitration-award-against-turkey-2023-04-11/>.

⁷ Karar için bkz. *Irak v. Türkiye*, ICC Case No. 20273/AGF/ZF/AYZ/ELU, (Final Award) 13.2.2023, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023, https://jsumundi.com/en/document/decision/en-the-republic-of-iraq-v-1-the-republic-of-turkey-and-2-botas-petroleum-pipeline-corporation-reconstitution-of-the-tribunal-pending-friday-1st-january-2021#decision_18104. [Bundan sonra “*Irak v. Türkiye*” olarak belirtilecektir.].

I. TARİHSEL ARKA PLAN

A. IRAK-TÜRKİYE HAM PETROL BORU HATTI (ITP) ANLAŞMALARI⁸

20. yüzyılın ikinci yarısında teknolojinin ilerlemesiyle petrol verimliliği artan Irak, bu petrolün Akdeniz'e taşınması için yeni yollar aramaya başlamıştır⁹. Türkiye ile bu çerçevede yapılan görüşmeler olumlu sonuçlanmış ve iki Devlet arasında 1973 Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması¹⁰ imzalanmıştır. Anlaşma'da genel olarak, yirmi yıl boyunca¹¹ Irak ham petrolünün her iki ülke topraklarında inşa edilecek boru hatları vasıtasıyla Türkiye topraklarından taşınması ve Türkiye'nin Akdeniz topraklarında yer alan bir terminal üzerinden deniz yoluyla ihraç edilmesi öngörülmüştür¹². Anlaşma'da, inşa edilen sistemin münhasıran Irak'tan gelecek ham petrolün taşınması ve yüklenmesi amacıyla kullanılması¹³, bunun karşılığında Irak'ın, Türkiye'ye belirli miktarda taşıma ve yükleme ücreti ödemesi¹⁴ kararlaştırılmıştır. Boru hattı sisteminin Irak'tan kaynaklanan bir sebeple tam kapasite kullanılamaması ihtimaliyle ilgili olarak ise, Irak'ın her hâlükarda gerçekleştirmek zorunda olduğu yıllık asgari taşıma miktarı belirlenmiş, garanti edilen bu miktarın sağlanamaması durumunda Irak'ın buna karşılık gelen ücreti Türkiye'ye ödemesi planlanmıştır¹⁵.

1973 Anlaşması çerçevesinde inşa edilen Birinci Boru Hattı 1977 yılında faaliyete geçmiştir. 1985 yılında imzalanan Ek Anlaşma'yla¹⁶, Birinci Boru Hattı ile birlikte çalışacak ikinci bir boru hattının inşası kararlaştırılmış; bu Boru Hattı ise 1987'de faaliyete geçmiştir. (Boru Hatları'nın gösterildiği harita için bkz. Şekil I)

⁸ Irak-Türkiye petrol hattına ilişkin yürürlükte olan tüm Anlaşma ve Protokoller, Hakem Heyeti tarafından ITP Anlaşmaları olarak işaret edilmektedir. Bu nedenle çalışmada da bu anlaşma ve protokollerin tümü ITP Anlaşmaları olarak kullanılacaktır.

⁹ Aybüke İnan, "Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-İrak İlişkileri (1973-2011)," *Ortadoğu Analiz* 5, S. 56 (2013), 71.

¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15268.pdf>.

¹¹ Anlaşma süresi yirmi yıl olarak kararlaştırılmış, bu süre sonunda taraflarca sona erdirilmemesi halinde Anlaşma'nın her beş yılda bir kendiliğinden yenileneceği düzenlenmiştir. Bkz. 1973 Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması Madde 22.

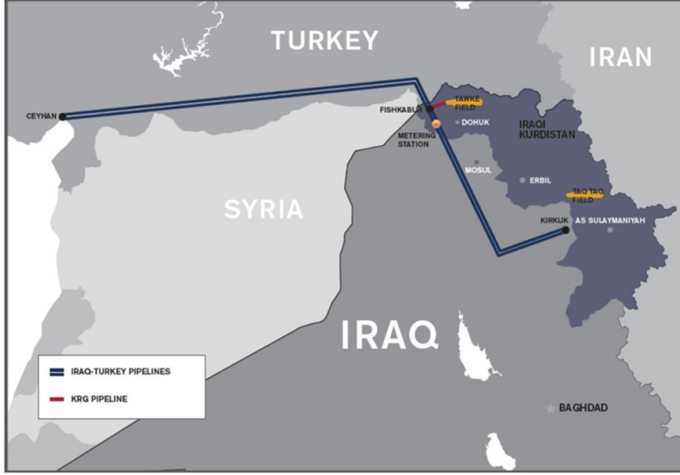
¹² Bkz. 1973 Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması Madde 1.

¹³ Bkz. 1973 Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması Madde 3.

¹⁴ Bkz. 1973 Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması Madde 7.

¹⁵ Bkz. 1973 Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması Madde 11.

¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 27 Ağustos 1973 Tarihli Ham Petrol Boru Hattı Anlaşmasına Ek Anlaşma, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19041.pdf>.

Şekil I¹⁷

1973 Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması yıllar içinde çeşitli ek anlaşmalarla değişikliğe uğramıştır. Bunlardan sonuncusu 2010 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Irak Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki 27 Ağustos 1973 tarihli Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması ve sonrasındaki ilgili Anlaşmalar, Protokoller, Toplantı Tutanakları ile Eklerinin Tadiline İlişkin Değişiklik Anlaşması¹⁸’dır.

Değişiklik Anlaşması imzalanmadan önce, Irak yıllardır garanti edilen asgari taşıma miktarını sağlayamıyordu. Bu nedenle, söz konusu Anlaşma’yla, garanti edilen asgari taşıma miktarı daha sonra yeniden eski haline dönmek üzere belirli bir süre için düşürülmüştür. Bununla birlikte Irak, belirlenen yeni asgari miktarı da, davanın açıldığı 2014 yılı da dâhil olmak üzere hiçbir sene sağlayamamıştır¹⁹.

B. IRAK KÜRT BÖLGESEL YÖNETİMİ VE KERKÜK PETROLLERİ

2005 tarihli Irak Cumhuriyeti Anayasası çerçevesinde, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY), Irak’ın özerk bir bölgesi olarak kurulmuştur. O dönemde Kuzey Irak’ta bulunan petrol rezervlerinin işletilmesiyle ilgili herhangi bir federal düzenleme bulunmamaktaydı. 2007 yılında IKBY, Kuzey Irak’taki ham petrol ve gaz sahalarının yönetimiyle ilgili bir hidrokarbon düzenlemesi çıkarmıştır²⁰. Bu düzenleme çerçeve-

¹⁷ Harita Hakem kararından alınmıştır. Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 2.

¹⁸ Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Irak Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki 27 Ağustos 1973 tarihli Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması ve sonrasındaki ilgili Anlaşmalar, Protokoller, Toplantı Tutanakları ile Eklerinin Tadiline İlişkin Değişiklik Anlaşması, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110528M1-5-1.pdf>. Bundan sonra “Değişiklik Anlaşması” olarak belirtilecektir.

¹⁹ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 479.

²⁰ Irak Hükümeti ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi arasında bölgedeki ham petrol ve doğal kaynakların yönetimi ve mülkiyeti konusunda uyuşmazlık yaşanmıştır. Irak Anayasa Mahkemesi 2022 yılında verdiği bir kararla bu düzenlemenin Irak Federal Anayasasına aykırı olduğunu tespit etmiştir. Bkz.

sinde IKBY, Kuzey Irak'ta ham petrol ve doğalgaz sahaları geliştirmeye başlamıştır. IKBY, söz konusu sahalarından çıkardığı ham petrolü 2011 itibariyle Irak Devlet Petrol Pazarlama Şirketi (SOMO) ile yaptığı çeşitli mutabakatlar çerçevesinde Irak'ın bütçesinden aldığı pay karşılığında yine SOMO'ya teslim etmeye başlamıştır. 2012'de ise IKBY ve Irak Hükümeti arasında, SOMO tarafından IKBY'ye ödenmesi kararlaştırılan payın ödenip ödenmediğine ilişkin anlaşmazlıklar yaşanmış ve IKBY, Kuzey Irak'ta üretilen ham petrolün SOMO'ya naklini durdurmuştur²¹.

2012 yılında, IKBY ile Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kuzey Irak'ta Türkiye sınırına yakın yeni bir boru hattının (Kuzey Irak Boru Hattı) ITP Boru Hattı Sistemi'ne bağlanmak üzere inşa edileceğini duyurmuştur²². Eylül 2013'te, IKBY, Irak Hükümeti'nin de inşasından haberdar olduğu bu yeni Boru Hattı'nı, Birinci Boru Hattı'nın Irak topraklarındaki pompa istasyonu olan Fişhabur'a bağlamıştır. Birinci Boru Hattı'nın Irak'ta kalan kısmı ise 1997 yılından beri kullanılamaz haldedir ve Irak bu Boru Hattı'nın tamirini gerçekleştirmemiştir²³.

Fişhabur İstasyonu'na bağlanan yeni Kuzey Irak Boru Hattı'nın testleri sürerken, Irak Hükümeti, ITP Tesisleri'nin IKBY'den gelen ham petrolün taşınması amacıyla kullanılmasının ITP Anlaşmaları'na aykırılık teşkil ettiğini ileri sürerek durumu protesto etmiştir. Taraflar konuyla ilgili görüşmeler yapmak amacıyla bir araya gelmiş, ancak herhangi bir sonuç alınmamıştır. Ocak 2014'te testleri tamamlayan IKBY, bu tarihten itibaren Fişhabur üzerinden Ceyhan'a ham petrol sevk etmeye başlamıştır. Şubat 2014'te, SOMO Genel Müdürü, BOTAŞ Genel Müdürü'ne yazdığı bir yazı ile, Boru Hatları üzerindeki tüm sevkiyatın durdurulmasını, aksi bir durumun ITP Anlaşmaları'nın ihlali anlamına geleceğini bildirmiştir. BOTAŞ Genel Müdürü ise Mart ayında gönderdiği yazı ile, ITP Anlaşmaları'nın ihlal edildiğini düşünmediğini ve BOTAŞ'ın Irak tarafındaki Fişhabur bağlantı noktasından Türkiye'ye gelen ham petrol üzerinde hiçbir kontrolünün olmadığını belirtmiştir²⁴.

Birinci Boru Hattı'nın 1997 yılında zarar görmesinden sonra Irak ile Türkiye arasında ham petrol akışını sağlayan tek hat İkinci Hat olmuştur. Bu Hat da Mart 2014'te IŞİD saldırılarına hedef olarak zarar görmüş ve İkinci Boru Hattı'nın Fişhabur İstasyonu'nun güneyinde kalan kısmı kalıcı olarak işlevsiz hale gelmiştir. IKBY'den gelen ham petrolün taşınmasına ise Kuzey Irak Boru Hattı'nın Fişhabur İstasyonu bağlantısı (*tie-in*) sayesinde devam edilmiştir²⁵.

"UPDATE: Iraqi Supreme Court Strikes Down KRG Oil Sector Independence," *Iraq Oil Report*, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023, <https://www.iraqoilreport.com/news/iraqi-supreme-court-strikes-down-krq-oil-sector-independence-44500/>.

²¹ *Irak v. Türkiye*, ¶ 178 ve 481.

²² Bkz. "Baghdad Attacks Turkey Oil Pipeline Plan," *Financial Times*, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023, <https://www.ft.com/content/66859aac-a364-11e1-988e-00144feabdc0>.

²³ *Irak v. Türkiye*, ¶ 179 ve 190.

²⁴ *Irak v. Türkiye*, ¶ 186-189.

²⁵ *Irak v. Türkiye*, ¶ 190 ve 192.

C. UYUŞMAZLIK

Irak, 23 Mayıs 2014'te, Türkiye'nin, IKBY tarafından gönderilen Irak petrol-lerini Irak Cumhuriyeti Petrol Bakanlığı'nın onayı olmaksızın taşıdığı ve yüklediği, yani ITP Anlaşmaları'nı ihlal ettiği iddiasıyla Hakem Heyeti'ne başvurmuştur.

Irak'ın iddiası, Türkiye'nin ITP Boru Hatları'nın Türkiye topraklarındaki kısımının ve Ceyhan'daki depolama ve yükleme tesislerinin işletilmesinde, Irak tarafından verilen talimatlara uygun hareket etmediği ve ITP Anlaşmaları uyarınca bu tesislerden tam kapasite yararlanma konusunda münhasır hak sahibi olan Irak'ın hıfıfına, tesisleri üçüncü şahısların yani IKBY'nin yararına kullandığı olmuştur. Irak, Türkiye'nin en azından Aralık 2013'ten itibaren ITP Boru Hatları'nı ve Tesisleri'ni Irak Cumhuriyeti Petrol Bakanlığı'nın yazılı talimatlarına aykırı olarak kullandığını belirtmiş ve bu eylemlerin ITP Anlaşmaları'na aykırı olduğunu ileri sürmüştür²⁶.

Türkiye'nin Irak'ın iddialarına karşı ileri sürdüğü argümanlardan biri²⁷, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi²⁸'nin (VAHS) 62. maddesinde düzenlenmiş olan *rebus sic stantibus* yani şartların esaslı değişimi ilkesi çerçevesinde ITP Anlaşmaları'nı askıya almış olduğudur. 62. maddenin örf ve adet hukuku kuralı niteliğinde olduğunu belirten²⁹ Türkiye, ITP Anlaşmaları'ndan kaynaklanan yükümlülüklerini ihlal etmediğini, Irak'ın ihlal oluşturduğunu iddia ettiği eylemlerin gerçekleştiği dönemde Anlaşmalar'ın esasen yürürlükte olmadığını ileri sürmüştür.

Türkiye *rebus sic stantibus*a ilişkin iddiasını iki maddi olguya dayandırmıştır:

- a) IKBY'nin 2012 yılında SOMO'ya ham petrol naklini durdurması;
- b) İkinci boru hattının 2014 yılında IŞİD tarafından bombalanarak kullanılmaz hale gelmesi³⁰.

Türkiye, bu iki olgu sonucunda meydana gelen değişikliklerin, tarafların Değişiklik Anlaşması'nın akdedildiği tarihteki beklentilerini esaslı şekilde taşıyıcı ettiğini iddia etmiştir. Bu değişiklikler çerçevesinde ITP Anlaşmaları'nı tek taraflı olarak askıya almış olduğunu ileri süren Türkiye'ye göre, yürürlükte olmayan bir andlaşmanın taraflardan birince ihlal edilmesi de mümkün değildir.

VAHS'nin 62. maddesinin örf ve adet hukuku niteliğini kabul eden Irak, Türkiye'nin şartların esaslı değişimine ilişkin iddialarına çeşitli gerekçelerle karşı çıkmıştır. İlk olarak *rebus sic stantibus* ilkesinin koşullarının somut olay bakımından oluşmadığını ileri süren Irak, Değişiklik Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihteki şartlara ilişkin değişikliklerin esaslı nitelikte olmadığını; değişikliklerin

²⁶ *Irak v. Türkiye*, ¶ 173.

²⁷ Türkiye'nin Irak'a karşı ileri sürdüğü tüm iddialar için bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 240-260.

²⁸ Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, 1155 UNTS 331.

²⁹ *Irak v. Türkiye*, ¶ 417 ve 432.

³⁰ *Irak v. Türkiye*, ¶ 431.

esaslı nitelikte olduğu kabul edilse dahi bunların öngörülebilir mahiyette olduğunu ifade etmiştir. Değişiklik Anlaşması'nın imzalandığı dönemde IKBY'nin SOMO'ya ham petrol tedarikini askıya almış olduğunu belirten Irak, ileri tarihli olası bir kesintinin Türkiye tarafından öngörülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Irak Hükümeti, İkinci Boru Hattı'nın bombalanmasıyla ilgili olarak ise, ülkesindeki istikrarsız güvenlik durumunun Değişiklik Anlaşması müzakereleri sırasında da mevcut olduğunu ve bombalamanın 2010 yılından önce başlayan terör faaliyetlerinin bir parçası olduğunu belirtmiş ve 2014 yılında meydana gelen hasarın öngörülebilir nitelikte olduğunu iddia etmiştir³¹.

Irak'ın ikinci iddiası, Türkiye'nin ITP Anlaşmaları'nı tek taraflı olarak askıya almış olduğu savının uluslararası hukuka aykırı olduğudur. VAHS'nin 62. maddesinin, taraflara, anlaşmaları tek taraflı olarak askıya alma hakkı tanımadığını ileri süren Irak, anlaşmaların askıya alınmasında izlenmesi gereken kuralın yine VAHS'nin 65. maddesinde düzenlenmiş olduğunu ve bu düzenlemenin örf ve adet hukukunu yansıttığını iddia etmiştir. Irak, *rebus sic stantibus* ilkesine dayanarak bir anlaşmayı askıya almak isteyen tarafın, 65. madde uyarınca diğer tarafa resmi bir bildirimde bulunması ve bunun devamında tarafların konuya ilişkin karşılıklı görüşmeler gerçekleştirmesi gerektiğini ileri sürmüştür³².

Türkiye, anlaşmaların askıya alınması usulü bakımından, uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini yerine getirdiğini, askıya alma bildiriminin taşınması gereken belirli bir şekil olmadığını ve Anlaşma'nın askıya alındığına ilişkin resmi bir çıkarsamanın (*formal indication*) yeterli olduğunu ileri sürmüştür³³. Türkiye resmi çıkarsamanın ne anlama geldiğini açıklamamıştır. Bununla birlikte somut olay bağlamında bunun, taraf devletin resmi görevlilerinin diğer taraftan gelen taleplere olumlu cevap vermemesi veya anlaşma yürürlükte değilmiş gibi davranışlarda bulunması gibi eylemler olduğunu düşünmek mümkündür. Konuyla ilgili değinilmesi gereken diğer bir nokta ise, Türkiye bu konuya her ne kadar *rebus sic stantibus* ilkesine ilişkin iddialarında değil somut uyuşmazlığa ilişkin başka bir hukuki iddiasında yer vermiş olsa da, Türkiye'nin VAHS'nin 65. maddesinde yer alan usul kurallarının örf ve adet hukukunu yansıtmadığı savıdır. Bu çerçevede Türkiye, ITP Anlaşmaları'nın askıya alınması bakımından 65. maddeyle bağlı olmadığını ileri sürmüştür³⁴.

Irak, Türkiye'nin şartların esaslı değişikliğine ilişkin iddialarının geçersiz olduğuna dair son savını VAHS'nin 45/b maddesinde düzenlenmiş olan zımnî kabul müessesesi çerçevesinde temellendirmiştir. Bu bağlamda Irak, Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından Mart ve Nisan 2014'te

³¹ *Irak v. Türkiye*, ¶ 444/e.

³² *Irak v. Türkiye*, ¶ 440-441.

³³ *Irak v. Türkiye*, ¶ 432.

³⁴ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 429.

yapılan ITP Anlaşmaları'nın yürürlükte olduğuna işaret eden açıklamaların³⁵, Türkiye'nin bu açıklamaların öncesinde gerçekleşmiş olan olgulara dayanarak Anlaşmalar'ı askıya alma hakkını sona erdirdiğini iddia etmiştir³⁶.

II. *REBUS SIC STANTIBUS* İLKESİ VE HAKEM HEYETİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Teoride çekici olmakla beraber uygulamada suistimale çok açık olması nedeniyle anlaşmaların sona erdirilmesi veya askıya alınması bakımından dikkatle uygulanması gereken *rebus sic stantibus* ilkesi, VAHS'nin 62. maddesinde düzenlenmiştir. Uluslararası Adalet Divanı (UAD), 62. maddenin örf ve adet hukukunu yansıttığını VAHS henüz yürürlüğe girmeden önce tespit etmiştir³⁷. Dolayısıyla şartlarda esaslı değişiklik çerçevesinde bir anlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınmasının koşullarını belirleyen 62. madde, ne Irak ne de Türkiye VAHS'ye taraf olmalarına rağmen, aksi taraflarca karşılaştırılmadığı sürece iki Devlet arasındaki anlaşmalara uygulanacaktır. Bunu doğrular şekilde hem Irak hem de Türkiye, Hakem Heyet'ine sunmuş oldukları dilekçelerde 62. maddenin örf ve adet hukukunu yansıttığını dile getirmiş, iddia ve gerekçelerini bu düzenleme çerçevesinde temellendirmişlerdir.

A. *REBUS SIC STANTIBUS* İLKESİNİN KOŞULLARI

Bir anlaşmanın şartlarda esaslı değişiklik meydana geldiği gerekçesiyle sona erdirilmesi veya askıya alınmasının koşulları VAHS m.62'de a) değişikliğin esaslı olması; b) değişikliğin anlaşmanın yapıldığı sırada var olan şartlara ilişkin olması; c) değişikliğin icra edilecek yükümlülüklerin kapsamını köklü şekilde değiştirecek etkide olması; d) değişikliğin taraflarca öngörülememesi ve e) değişikliğe uğrayan şartın tarafların anlaşma ile bağlanma rızalarının asli temelini oluşturuyor olması olarak düzenlenmiştir. Anlaşmanın 62. madde çerçevesinde sona erdirilebilmesi veya askıya alınabilmesi için tüm bu koşulların kümülatif olarak oluşması gerekmektedir.

Değişikliğin esaslı olması, 62. maddenin uygulama alanı bulmasının önkoşuludur. Gerçekten de anlaşma şartlarının esaslı olarak değişmemiş olması durumunda, diğer koşullar bakımından herhangi bir inceleme yapılmasına gerek kalmayacaktır. Bu sebeple, 62. maddenin diğer koşullarının sağlanıp sağlanma-

³⁵ Irak bu iddiasını 25 Mart 2014'te BOTAS'tan SOMO'ya, 11 Nisan 2014'te ise Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan Irak Cumhuriyeti Petrol Bakanlığı'na gönderilen mektuplara dayandırmıştır. Ancak bu mektuplar kamuya açık değildir. Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 494.

³⁶ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 494. Türkiye'nin ileri sürdüğü karşı sava Hakem kararında yer verilmediği için bu konuya ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

³⁷ Bkz. *Fisheries Jurisdiction* (U.K. v. Ice.), Jurisdiction, Judgment, 1973 I.C.J. Rep. 3 (3 Feb.) [Bundan sonra "*Fisheries Jurisdiction*" olarak belirtilecektir.]; *Gabcikovo-Nagymaros Project* (Hung./Slovk.), Judgment, 1997 I.C.J. Rep. 7 (25 September) [Bundan sonra "*Gabcikovo-Nagymaros Project*" olarak belirtilecektir.].

dığı araştırılmadan önce, andlaşma şartlarında esaslı bir değişiklik olup olmadığı incelenmelidir³⁸. Hangi değişikliklerin esaslı olarak nitelendirileceği somut olaya göre belirlenmelidir. Nitekim 62. maddede esaslı değişikliğin tanımı yapılmamıştır³⁹. Bununla birlikte, esaslı değişiklikten, belirli koşulların ortadan kalkması, gerçekleşmesi gereken bir olayın gerçekleşmemesi veya bunun tersine, beklenmeyen bir olayın ortaya çıkmasının anlaşılabilceği ileri sürülmektedir⁴⁰. Ortaya çıkan bu değişiklik çerçevesinde *rebus sic stantibus* ilkesinin uygulanması ise söz konusu değişikliğin andlaşmanın konusu ve amacıyla sıkı bir bağ içinde bulunmasını gerektirmektedir. Nitekim UAD, Gabcikovo-Nagymaros Projesi Kararı'nda, Macaristan'ın politik ve ekonomik şartlardaki değişikliklere ilişkin iddiasını, bu şartların andlaşmanın konusu ve amacıyla sıkı bir bağ içinde olması nedeniyle reddetmiştir⁴¹.

62. maddenin uygulanabilmesi için, meydana gelen esaslı değişikliğin, andlaşma akdedildiği sırada var olan ve tarafların andlaşma ile bağlanma rızalarının asli temelini oluşturan şartlara ilişkin olması gerekir. Bir andlaşmanın akdedildiği an, tarafların andlaşma ile bağlanma rızalarının açıklandığı andır⁴². Dolayısıyla bu andan önce var olmuş ve sona ermiş veya bu andan sonra ortaya çıkmış olan şartlarda meydana gelen değişiklikler 62. madde çerçevesinde değerlendirilmeyecektir. Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na göre, değişen şartlara andlaşmayı sona erdirmek amacıyla başvurulup başvurulmayacağı tartışılması, öncelikle, andlaşmanın söz konusu şartların değişmeden korunmasına bağlı olarak akdedildiğinin ispatlanmasını gerektirir⁴³. Burada önemli olan elbette ki tarafları andlaşma yapmaya iten ortak şartlardır⁴⁴. Tarafların andlaşmayı yaparken sahip oldukları sübjektif saiklerin bir önemi bulunmamaktadır⁴⁵.

Değişikliğin icra edilecek yükümlülüklerin kapsamını köklü şekilde değiştirecek etkide olması koşulunun sağlanması için, değişikliğin, bu yükümlülükleri taraflardan herhangi biri açısından andlaşmanın özgün halinde düzenlenenden daha ağır hale getirmesi gerekmektedir⁴⁶. Buna ilişkin değerlendirme ise somut

³⁸ Akkaya, *Uluslararası Andlaşmalarda Şartların Esaslı Değişimi*, 161.

³⁹ Ceren Zeynep Pirim, "Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Değişim, İstikrar ve Değişim Yoluyla İstikrar: *Rebus Sic Stantibus*." *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 13, S. 51 (2022), 59.

⁴⁰ Mark E. Villiger, *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009), 579.

⁴¹ Bkz. *Gabcikovo-Nagymaros Project*, ¶ 104.

⁴² Thomas Giegerich, "Article 62," *Vienna Convention on the Law of Treaties, A Commentary* içinde, ed. Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach (Berlin: Springer, 2018), 1159.

⁴³ *Free Zones of Upper Savoy and District of Gex (Fr./Swit.)*, Judgment, 1929 P.C.I.J. (ser. A) No. 22, 18 (19 August), 157-158.

⁴⁴ Gerald Fitzmaurice (Special Rapporteur on the Law of Treaties), Second Report on the Law of Treaties, U.N. Doc. A/CN.4/107, *Yearbook of International Law Commission*, 1957, Vol. II, 63.

⁴⁵ Akkaya, *Uluslararası Andlaşmalarda Şartların Esaslı Değişimi*, 164.

⁴⁶ *Fisheries Jurisdiction*, ¶ 43.

olay çerçevesinde yapılmalıdır. Burada unutulmaması gereken önemli bir nokta da, bu koşulun sağlanması için andlaşmadan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesinin imkânsız hale gelmesine gerek olmadığıdır⁴⁷.

62. maddenin uygulama alanı bulmasının son koşulu olan değişikliğin taraflarca öngörülememesi, esaslı değişikliğin objektif olarak öngörülemez olmasını gerektirmemektedir⁴⁸. Meydana gelen değişikliğin iyiniyetli olarak öngörülmemiş olması yeterlidir. Bununla birlikte, meydana gelen değişikliğin andlaşmanın tüm taraflarınca mı yoksa yalnızca söz konusu esaslı değişikliğe başvuran tarafça mı öngörülemediği net değildir⁴⁹.

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Uyuşmazlığı'nda Hakem Heyeti, incelemesine VAHS'nin 62. maddesinde düzenlenmiş olan *rebus sic stantibus* ilkesinin andlaşmaların sona ermesi ve askıya alınması bakımından kısıtlı bir doktrin olduğunu belirterek başlamıştır. İlkenin uygulama alanı bulabilmesi için değişiklikle birlikte ortaya çıkan koşulların yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri köklü şekilde değiştirmesi gerektiğini ifade eden Heyet, bunun ancak istisnai durumlarda gerçekleşebileceğini belirtmiştir⁵⁰. Hakem Heyetinin *rebus sic stantibus* ilkesinin istisnai doğasına somut olay incelemesinin başında değinmesi, andlaşmalar hukukunun temel prensibinin *pacta sunt servanda* ilkesi olmasından kaynaklanmaktadır. Andlaşmalar hukuku genel olarak istikrarı önceleyen ve amacı andlaşmaların taraflarca iyiniyetle uygulanmasını sağlamak olan bir uluslararası hukuk alanıdır. Bu çerçevede andlaşmaların tarafların karşılıklı iradesi dışında bir takım olaylar sonucunda sona ermesi, sıkı koşullara bağlanmış kurallar çerçevesinde mümkün olmaktadır. VAHS'nin 62. maddesi de, bu bakış açısıyla düzenlenmiştir⁵¹.

Hakem Heyeti, Türkiye'nin şartların esaslı değişimiyle ilgili olarak ileri sürdüğü ilk iddia olan IKBY'nin 2012'de SOMO'ya ham petrol tedarikini durdurmasının, ITP Anlaşmaları bakımından esaslı değişiklik arz etmediğini ifade etmiştir. IKBY ile Irak Hükümeti arasındaki ilişkinin petrol tedariki bakımından hiçbir zaman istikrar vadetmediğine değinen Heyet, Değişiklik Anlaşması'nın imzalandığı dönemde dahi IKBY'nin SOMO'ya ham petrol tedarikini askıya almış durumda olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Heyete göre, IKBY'nin yakın gelecekte buna benzer tedbirler uygulayabileceği taraflarca öngörülmesi gereken bir durumdu. Hakem Heyeti ayrıca, IKBY'nin SOMO'ya petrol tedarikini durdurmasının esas etkisinin Irak Cumhuriyeti'nin garanti ettiği asgari taşıma miktarını sağlayamaması olduğunu ve ITP Anlaşmaları'nda bu yükümlülüğün yerine

⁴⁷ Case C-162/96, *A. Racked GmbH & Co. v. Hauptzollamt Mainz*, EU:C:1998:293, 1998 E.C.R. I-03655, ¶ 57. [Bundan sonra "Racked" olarak belirtilecektir.]

⁴⁸ Giegerich, "Article 62," 1163.

⁴⁹ Akkaya, *Uluslararası Andlaşmalarda Şartların Esaslı Değişimi*, 171.

⁵⁰ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 490.

⁵¹ ILC, Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries, *Yearbook of the International Law Commission*, 1966, Vol. II, 257-258.

getirilmemesi durumunun düzenlenmiş bulunduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Anlaşma'da kendisine sonuç bağlanmış bir durumun şartların esaslı değişikliği olarak nitelendirilemeyeceğini belirten Heyet, Türkiye'nin bu iddiasını reddetmiştir⁵². Görüldüğü üzere Hakem Heyeti, Türkiye'nin bu iddiasını öngörülebilirliğe ilişkin iki ayrı gerekçeyle reddetmiştir. Bunlardan ilki, anlaşma görüşmeleri sürerken ortaya çıkan durumların, bu durumlar sona erse dahi gelecekte yeniden oluşabileceğini tarafların öngörmesi gerektiğidir. Burada, Heyet objektif bir öngörülebilirlik testi uygulamamış, özel olarak Türkiye'nin bu durumu öngörmüş olması gerektiğini belirtmiştir. İkinci gerekçeye göre, anlaşma ile düzenlenen bir durum, nihayetinde öngörülmüş bulunduğundan, esaslı değişiklik iddiasına dayanak olarak kabul edilemeyecektir. Hakem Heyetinin burada, bir durum anlaşma ile düzenleniyorsa o durum öngörülmüştür ön kabulüyle hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu da, anlaşmalar hukukunda tarafların iradesinin esas olmasından kaynaklanmaktadır.

İkinci Boru Hattı'nın Mart 2014'te bombalanmasının ITP Anlaşmaları bakımından şartlarda esaslı değişiklik oluşturduğunu belirten Hakem Heyeti, bu tarihten itibaren Fişhabur bağlantı noktasının güneyinde kalan ITP Sistemi yapılarının işlev göremez (*defunct*) hale geldiğini ifade etmiştir. Heyete göre bu durum, ITP Anlaşmaları ile kurulan sistemin taraflarca kararlaştırılan şekilde işlenmesini engellemiştir⁵³. Heyet, meydana gelen değişikliğin esaslı nitelikte olup olmadığına dair somut olay incelemesinde, UAD'nin güncel tutumuyla uyumlu bir duruş sergilemiş ve somut olaydaki değişikliğe ilişkin değerlendirmesini ITP Anlaşmaları'nın konusu ve amacı çerçevesinde gerçekleştirmiştir.

Hakem Heyeti, Irak'ın, İkinci Boru Hattı'nın bombalanmasının bölgedeki terör faaliyetleri nedeniyle öngörülebilir olduğu iddiasını ise kabul etmemiştir. 2003 ila 2013 yılları arasındaki saldırılar incelendiğinde 2010 yılından itibaren saldırı sayılarının düşüşe geçtiğinin anlaşıldığını ifade eden Heyet, 2007'nin ortalarından itibaren meydana gelen hasarların ivedilikle tamir edildiğini, bu nedenle de İkinci Boru Hattı'nın kalıcı olarak işlevsiz hale gelebileceğini tarafların göz önünde bulunduklarının iddia edilemeyeceğini belirtmiştir⁵⁴. Heyet bu tespitinde de, diğer incelemesinde olduğu gibi objektif bir öngörülebilirlik değerlendirmesi yapmamış; bu değerlendirmeyi tarafların somut olaydaki beklenti ve öngörülerini çerçevesinde gerçekleştirmiştir.

Heyetin *rebus sic stantibus* ilkesinin koşullarına ilişkin somut olay değerlendirmesi uyuşmazlığın maddi gerçekleriyle örtüşür niteliktedir. Nitekim IKBY'nin, SOMO'ya ham petrol tedarikini askıya almasının somut uyuşmazlık bakımından esaslı değişiklik oluşturmadığı görülmektedir. *Rebus sic stantibus* ilkesinin uy-

⁵² Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 491.

⁵³ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 492.

⁵⁴ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 492.

gulama alanı bulmasının önkoşulu, tarafların andlaşma ile bağlanma rızalarını açıkladıkları anda var olan şartlarda değişiklik meydana gelmesidir. Ancak Değişiklik Anlaşması'nın imzalanmış olduğu 2010 yılında, IKBY'nin, SOMO'ya petrol tedarikini askıya almış olması, Değişiklik Anlaşması'nın şartlarında bu olgu bakımından herhangi bir değişiklik meydana gelmediğini göstermektedir. Bu durum, Heyetin ayrıca değinmiş olduğu değişikliğin öngörülmemiş olması koşulunun incelenmesini dahi gereksiz hale getirmektedir. Zira şartların esaslı değişikliği ilkesinin uygulama alanı bulabilmesi için, değişikliğin andlaşma akdedildiği sırada var olan şartlara ilişkin olması gerekmektedir. Ancak belirtildiği üzere IKBY, 2010 yılında hâlihazırda ham petrol tedarikini askıya almış durumdadır. Dolayısıyla ileriki zamanlarda ham petrol tedariki yeniden başladıysa dahi bu durum, Anlaşma akdedildiği sırada var olmadığı için buna dayanarak bir *rebus sic stantibus* iddiasında bulunmak hukuken mümkün gözükmemektedir.

İkinci Boru Hattı'nın bombalama sonucu zarar görmesinin ise ITP Anlaşmaları'nın konusu ve amacı bakımından esaslı değişiklik niteliğinde olduğu açıktır. ITP Anlaşmaları çerçevesinde, Irak ham petrollerinin Türkiye üzerinden ihraç edilmesi amacıyla her iki ülke topraklarında Boru Hatları inşa edilmiştir. Türkiye açısından Anlaşmalar'a ilişkin beklenti, inşa edilen bu Hatlar'ın mümkün olan en yüksek kapasiteyle kullanılmasıdır. İnşa edilen Birinci Boru Hattı'nın 1997'den beri kullanılamaz durumda olduğu düşünüldüğünde İkinci Boru Hattı'nın tam kapasite kullanımının Türkiye'nin Değişiklik Anlaşması ile bağlanma rızasının esasını oluşturduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla İkinci Boru Hattı'nın Irak tarafında kalan kısmının kalıcı olarak zarar görmesi Türkiye açısından şartların esaslı değişimi niteliğindedir. Heyetin Irak'ın öngörülebilirlik iddiasını reddetmesi de aynı şekilde uyumsuzluğun maddi gerçekleriyle uyumludur. Irak'ın ülkesinde mevcut olan terör faaliyetleri nedeniyle İkinci Boru Hattı'nın zarar görebileceği düşünülebilirse de Anlaşma'nın konusu ve amacı göz önünde bulundurulduğunda hasarın en kısa sürede tamir edilmesi, Türkiye açısından haklı bir beklentidir. Burada Türkiye tarafından öngörülemeyen durum, İkinci Boru Hattı'nın zarar görmesi değil, meydana gelen hasarın Irak tarafından giderilmemesidir. Dolayısıyla İkinci Boru Hattı'nın zarar görerek işlevsiz hale gelmesi *rebus sic stantibus* ilkesinin uygulanma koşullarını sağlar niteliktedir.

B. ANDLAŞMANIN ASKIYA ALINMASINDA UYGULANACAK USUL

Andlaşmanın askıya alınması, *rebus sic stantibus* ilkesinin andlaşma üzerindeki etkilerinden biridir. Şayet andlaşma şartlarında meydana gelen esaslı değişiklik geçici bir nitelik arz ediyorsa andlaşma sona erdirilmez; askıya alınır. Bununla birlikte, askıya alma sonucunun doğması, bu ilkeye başvuran tarafın bu sonuca uluslararası hukuka uygun şekilde ulaşmış olmasına bağlıdır. Nitekim 62. madde düzenlemesi, esaslı değişiklik meydana geldiği iddiasında olan tarafa andlaşmayı askıya alma değil; andlaşmayı askıya almak için bu değişikliğe dayanma hakkı tanımaktadır.

Rebus sic stantibus ilkesine dayanarak andlaşmayı askıya almak isteyen tarafın izlemesi gereken bir takım usul kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar, VAHS'nin 65-67. maddelerinde düzenlenmiştir. VAHS tarafı olan devletler, andlaşmada veya sonradan aralarında kararlaştırarak herhangi bir askıya alma usulü belirlemedilerse, tarafı oldukları andlaşmayı bu maddelere göre askıya almak zorundadırlar. Andlaşmaların sona ermesinde ve askıya alınmasında izlenecek bu kuralların örf ve adet hukuku niteliğinde olduğu söylenemez. Nitekim UAD, Kongo Ülkesinde Yürütülen Askeri Faaliyetler Davası'nda 66. maddenin örf ve adet hukukunu yansıtmadığını tespit etmiştir⁵⁵. Benzer şekilde 2000 yılında ABD ile Güney Kore arasındaki bir uyuşmazlıkla ilgili olarak kurulmuş olan Dünya Ticaret Örgütü Paneli de, 65. maddenin örf ve adet hukuku niteliğinde olmadığına hükmetmiştir⁵⁶. Son olarak Racke Kararı'nda Avrupa Birliği Adalet Divanı da, 65. maddede yer alan usul kurallarının örf ve adet hukuku oluşturmadığını belirtmiştir⁵⁷. Dolayısıyla VAHS tarafı olmayan devletlerin 65-67. madde düzenlemelerine uygun hareket etmeleri gerekmemektedir. Daha önce de belirtildiği üzere ne Türkiye ne de Irak VAHS'ye taraftır. Dolayısıyla iki devlet arasındaki *rebus sic stantibus* ilkesi çerçevesinde andlaşmanın askıya alınması meselesi VAHS'nin düzenlemelerine göre değil; genel uluslararası hukuk kurallarına göre değerlendirilmelidir. Uluslararası hukukta kabul edilen kural, *rebus sic stantibus* ilkesine andlaşmayı sona erdirmek veya askıya almak amacıyla tek taraflı olarak başvurulabileceği, ancak bunun andlaşma üzerinde otomatik bir etkisi bulunmayacağıdır⁵⁸. Bir andlaşmayı *rebus sic stantibus* ilkesine dayanarak askıya almak isteyen bir devlet, öncelikle karşı tarafı bu iddiasından haberdar etmek zorundadır. Bunun karşılığında, talep kendisine ulaşan taraf ise, karşı tarafla iyiniyet çerçevesinde görüşmelerde bulunmakla yükümlüdür⁵⁹. UAD de Balıkçılık Yetki Davaları'nda, bir andlaşma ile kurulan rejim yerine, değişen şartlar çerçevesinde yeni bir rejim kurulmasının talep edilebileceğini, bunun ise tek taraflı olarak değil, andlaşma tarafı diğer devletlerle işbirliği yaparak sağlanması gerektiğini belirtmiştir⁶⁰.

Hakem Heyeti, ITP Anlaşmaları'nın *rebus sic stantibus* ilkesi çerçevesinde askıya alınma usulüne ilişkin herhangi bir yorum yapmamıştır. Bununla birlikte Heyet'in, İkinci Boru Hattı'nın Mart 2014'ten itibaren işlevsiz hale gelmesi durumunun 62. maddenin uygulanma koşullarını sağlamış olduğuna ilişkin tespiti ve

⁵⁵ Bkz. *Armed Activities on the Territory of the Congo* (New Application: 2002) (Dem. Rep. Congo v. Rwanda), Jurisdiction, Judgment, 2006 I.C.J. Rep. 6, (3 February), ¶ 125.

⁵⁶ Bkz. *Korea - Measures Affecting Government Procurement*, Panel Report, WTO Doc. WT/DS163/R, (1 May 2000) ¶ 7.126 [nn 769].

⁵⁷ Bkz. *Racke*, ¶ 58.

⁵⁸ Vamvoukos, *Termination of Treaties*, 198; Lekkas ve Tzanakopoulos, "Pacta Sunt Servanda," 320-321; Akkaya, *Uluslararası Andlaşmalarda Şartların Esaslı Değişimi*, 134-135.

⁵⁹ Lekkas ve Tzanakopoulos, "Pacta Sunt Servanda," 322.

⁶⁰ Bkz. *Fisheries Jurisdiction*, ¶ 42.

Türkiye'nin askıya alma işlemi bakımından resmi bir çıkarsamanın yeterli olduğuna dair iddiasıyla ilgili olumsuz bir yorumda bulunmaması, Heyetin tek taraflı askıya almayı kabul etmeye hazır olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Hakem Heyeti şayet Türkiye'nin bu iddiasını kabul etmeyecek olsaydı, 62. maddenin koşullarına ilişkin inceleme yapmasına gerek olmadan, tek taraflı askıya almanın uluslararası hukuka aykırı olması nedeniyle iddianın geçersiz olduğunu tespit edebilirdi. Ancak buna benzer bir tespitte bulunmayan Heyet, Türkiye'nin askıya alma iddiasını reddetmişse de, bunu usule aykırılık çerçevesinde yapmamıştır. Heyetin iddiayı reddetme sebebine aşağıdaki bölümlerde yer verilecektir.

Hakem Heyetinin ITP Anlaşması'nın tek taraflı olarak askıya alınabileceğini işaret eden değerlendirmeleri günümüz andlaşmalar hukuku kurallarına uyum göstermemektedir. Genel uluslararası hukuk, andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerin sona erdirilmesi bakımından tarafların tek taraflı işlemlerine hukukilik tanımak konusuna her zaman ihtiyatlı yaklaşmıştır⁶¹. Bu ihtiyat VAHS'de de görülmektedir. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere VAHS, andlaşmaların tek taraflı olarak sona erdirilmesini veya askıya alınmasını kabul etmemektedir. Tarafların aralarındaki andlaşma bakımından her zaman daha esnek sona erme koşulları belirlemesi elbette mümkündür. Nitekim günümüzde çoğu andlaşma süreli olarak akdedilmekte ve genel olarak sona erme ve askıya almaya ilişkin özel düzenlemeler içermektedir⁶². Bununla birlikte ITP Anlaşmaları süreli anlaşmalar olmakla birlikte Anlaşmalar'da öngörülen süreler dolmadan önce Anlaşmalar'ın sona ermesine veya askıya alınmasına ilişkin herhangi bir düzenleme içermemektedir. Bu da ITP Anlaşmaları'nın, süresinin dolması dışında kalan hallerde sona erme ve askıya almaya ilişkin genel kurallara tabi olduğunu göstermektedir. VAHS'nin 65-67. maddelerinin örf ve adet hukuku kuralı olarak değerlendirilmediği daha önce belirtilmişti. Dolayısıyla Türkiye'nin ITP Anlaşmaları'nı şartların esaslı değişimi çerçevesinde tek taraflı olarak askıya almış olduğu iddiası VAHS'nin ilgili düzenlemeleri çerçevesinde değil, genel uluslararası hukuk kuralları kapsamında değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Türkiye'nin şartların esaslı değişimine ITP Anlaşmaları'nı askıya alma sebebi olarak tek taraflı şekilde başvurması uluslararası hukuka uygun ise de askıya almanın gerçekleşmesi uluslararası örf ve adet hukukuna göre ancak tarafların gerçekleştirdiği karşılıklı ve dostça görüşmeler sonucunda varılacak bir kararla gerçekleşebilecektir. Böylesi bir çözümleme hem UAD kararlarına hem de Türkiye'nin bugüne kadar benimsemiş olduğu istikrarlı uygulamasına da uygun olacaktır. Nitekim Türkiye *rebus sic stantibus* ilkesinin uluslararası hukuktaki en önemli uygulamalarından biri sayılan Türk Boğazları'nın Lozan Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde oluşturulmuş silahsızlandırılmış statüsünün sona erdirilmesinde, Sözleşme taraflarını değiştiren

⁶¹ Arnold Duncan McNair, *The Law of Treaties*, (Oxford: Clarendon Press, 1961), 493.

⁶² Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 277.

şartlar çerçevesinde müzakereye davet etmiş ve taraf devletler bir araya gelerek Montreux Sözleşmesi'yle yeni bir rejim oluşturmuşlardır⁶³.

C. ZİMNİ KABUL

Uluslararası hukukta zımnî kabul, bir devletin, herhangi bir konu veya durumla ilgili sessiz veya hareketsiz kalarak o konu veya duruma hukuken rıza göstermesidir⁶⁴. Zımnî kabul sonucunda, devletin rıza göstermiş sayıldığı konu ve duruma ilişkin bir takım hakları sona erer⁶⁵. UAD'nin Main Körfezi Davası'nda belirttiği üzere, bir devletin bir durum karşısındaki sessizliği veya hareketsiz kalışının zımnî kabul anlamına gelmesi için bu davranışın karşı tarafça durumun zımnî kabul edilmesi olarak algılanmasına neden olması, yani hakkı tehlikede olan tarafın sessizliği veya hareketsizliğinin zımnî kabule eş değer olması gerekmektedir⁶⁶.

Zımnî kabul, VAHS'nin 45/b maddesinde düzenlenmiştir. Düzenlemenin iyiniyet ilkesinin önemli bir vechesini oluşturduğu ve büyük ölçüde örf ve adet hukukunu yansıttığı kabul edilebilir⁶⁷. Madde uyarınca bir devlet, 60. ve 62. maddelerde düzenlenmiş olan sona erme nedenlerinden herhangi birine, bu maddelerin uygulanmasını sağlayacak olayların meydana geldiğini öğrendikten sonra, davranışlarından andlaşmanın yürürlükte kalmaya devam ettiğine zımnî rıza gösterdiği anlaşılıyorsa artık başvuramayacaktır. Söz konusu düzenleme esasen tarafların haklı beklentilerini ve andlaşmaların istikrarını koruma amacıyla olan iyiniyet ilkesinin bir uygulamasıdır⁶⁸.

Bir devletin davranışlarının zımnî kabul anlamına gelip gelmediği bu davranışların somut olay çerçevesinde değerlendirilmesiyle belirlenir. Nitekim andlaşmayı sona erdirmeye veya askıya almaya ilgili bir gerekçeye başvurma hakkının kaybı bakımından karine olarak zımnî kabule eş değer görülen bir davranış biçimi bulunmamaktadır⁶⁹. Devletin, tarafı olduğu anlaşmanın yürürlükte kalmasını

⁶³ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Pazarcı, *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1992); Yüksel İnan, *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Bası, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1995); Sertaç Hami Başeren, *Ege Sorunları* (Ankara: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2006).

⁶⁴ Nuno Sérgio Marques Antunes, "Acquiescence." (September 2006), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law (online edn)* ¶ 2, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1373>.

⁶⁵ Christian J. Tams, "Waiver, Acquiescence, and Extinctive Prescription." *The Law of International Responsibility* içinde, ed. James Crawford, Alain Pellet, ve Simon Olleson (Oxford University Press: Oxford, 2010), 1042.

⁶⁶ *Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area* (Can./U.S.), Judgment, 1984 I.C.J. Rep. 246 (12 October), ¶ 130.

⁶⁷ Villiger, *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, 771.

⁶⁸ Robert Kolb, *Good Faith in International Law* (Hart Publishing: Oxford, 2017), 60.

⁶⁹ Kerstin von der Decken, "Article 45." ed. Oliver Dörr ve Kirsten Schmalenbach *Vienna Convention on the Law of Treaties, A Commentary* (Berlin: Springer, 2018), 831.

zımnen kabul edip etmediğine ilişkin somut olay incelemesi yapılırken göz önünde bulundurulacak üç kıstas vardır. Bunlar; sessiz kalınan süre, sona erme nedeni oluşturan olguların öğrenilip öğrenilmediği ve konuya ilişkin irade açıklamasının gerekli olup olmadığıdır.

Zımni kabulde en önemli kıstas, bir olguyla ilgili uzun süreli sessizlik veya hareketsizliktir. Bir devletin sessizliğinin hak kaybı yaratması için geçmesi gereken süre somut olayın şartlarına bağlıdır. Bu konuda belirleyici olan; ortaya çıkan sona erme nedeninin ehemmiyeti, andlaşma tarafları arasındaki güven ilişkisinin derecesi, söz konusu olan çıkarların önemi ve sona ermeye ilişkin sebebin hangi yollarla öğrenildiği gibi faktörlerdir⁷⁰.

Sona erme nedeni oluşturan olguların öğrenilmiş olması, söz konusu devletin sessizliğine zımni kabul sonucu bağlanması için gerekli koşullardandır. Nitekim aksi bir durum eşyanın doğasına ters olacaktır. Zira var olduğu bilinmeyen bir duruma karşı çıkılması beklenemez. Bununla birlikte doktrinde, bir devletin sona erme nedenine ilişkin bilgisizliği bu devletin özen yükümlülüğüne aykırı davranışından kaynaklanıyorsa, o devletin bu bilgiye mazhar olduğunun varsayılması gerektiği ileri sürülmektedir⁷¹. Bu görüşü destekler şekilde, Birleşik Krallık-Norveç Balıkçılık Davası'nda UAD, Birleşik Krallık'ın Norveç'in balıkçılık bölgesine ilişkin düzenlemelerinden haberdar olmadığı iddiasını, "*Birleşik Krallık'ın bölgedeki balıkçılığa büyük ilgi duyan, geleneksel olarak deniz hukukuyla ilgilenen özellikle de denizlerin özgürlüğünü savunan bir güç olması*" nedeniyle inanılır bulmamış ve bu devletin söz konusu düzenlemelerden haberdar olduğunu varsaymıştır⁷².

Bir devletin sessizliğinin zımni kabul anlamına gelip gelmediği incelenirken önemli olan, devletin sessiz kalmaması gereken bir durumdayken sessiz kalmayı seçmiş olmasıdır. Bu konuda halen geçerli olan ilke, UAD'nin Preah Vihear Tapınağı Davası'nda atıfta bulunduğu "*Qui tacet consentire videtur si loqui debuisset ac potuisset*" (konuşması gerekirken buna imkânı olmasına rağmen sessiz kalan kişi o duruma rıza göstermiş sayılır) ilkesidir. Söz konusu davada Mahkeme, Taylandlı yetkililerin, bilgileri dâhilinde olan uyuşmazlık konusu haritalarla ilgili herhangi bir tepki vermemelerini, daha sonradan bu haritalara itiraz etmelerini engelleyici bir sebep olarak değerlendirmiştir⁷³.

Hakem Heyeti, Irak'ın, Türkiye'nin Mart ve Nisan 2014'te ITP Anlaşmaları'nın yürürlükte olduğunu teyit etmesi ve Hakem Heyetine sunduğu 2014 tarihli cevap dilekçesinde şartların esaslı değişimine değinmemesinin ITP Anlaşmaları'nın yürürlükte olduğunu zımnen kabul etmiş olduğu anlamına gel-

⁷⁰ Kolb, *Good Faith in International Law*, 92-93.

⁷¹ Kolb, *Good Faith in International Law*, 94.

⁷² *Fisheries Case* (U.K./Norway), Judgment, 1951 I.C.J. Rep. 116 (18 December), 139.

⁷³ Bkz. *Temple of Preah Vihear* (Cambodia/Thai.), Merits, Judgment, 1962 I.C.J. Rep. 6 (15 June), 23.

diği iddiasına şüpheye yaklaşmıştır. Bu çerçevede İkinci Boru Hattı'nın Mart 2014'te bombalanarak işlevsiz hale geldiğini belirten Heyet, Türkiye'nin Mart ve Nisan aylarında mevcut olan Anlaşmalar'ın devam etmesine ilişkin rızasının, Boru Hattı'nın tamir edileceğine olan inancından kaynaklanmış olabileceğini, dolayısıyla gösterilen bu rızanın şartlar esaslı olarak değişmiş olsa bile ITP Anlaşmaları'nın yürürlükte kalacağına dair bir zımni kabul anlamına gelmeyebileceğini ifade etmiştir⁷⁴.

Daha önce de belirtildiği üzere Türkiye, Eylül 2014 tarihli cevap dilekçesinde 62. maddeye atıfta bulunmamıştır. Buna rağmen Hakem Heyeti, Türkiye'nin farklı gerekçelerle de olsa ITP Anlaşmaları'nın askıya alınmış olduğuna ilişkin duruşunu bu tarihten itibaren değiştirmedeğini belirtmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin, İkinci Boru Hattı'nın kullanılamaz hale gelmesinden kaynaklanan iddialarını hasar meydana geldikten sonra makul bir süre içerisinde ileri sürmüş olduğunu ve şartlardaki esaslı değişikliğin farkına vardıldıktan sonra ITP Anlaşmaları'ndan kaynaklanan yükümlülüklerinin devam ettiğini onaylayacak şekilde hareket etmediğini ifade eden Heyet, Irak'ın, Türkiye'nin ITP Anlaşmaları'nın yürürlükte olduğunu zımnen kabul etmiş olduğu iddiasını reddetmiştir⁷⁵.

Heyetin zımni kabule ilişkin somut olay değerlendirmesi, İkinci Boru Hattı'nın kalıcı olarak zarar görmesinin öngörülebilir bir durum olmadığına ilişkin tespitiyle uyumludur. Çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere 2010 Anlaşması'nın akdedildiği şartları esaslı olarak değiştiren olgu, salt bir zarar görme değil; zarar gören Boru Hattı'nın Irak tarafından tamir edilmemesidir. Dolayısıyla 2014 yılında bombalanan İkinci Boru Hattı'yla ilgili bu duruma Eylül 2014 tarihli cevap dilekçesinde değinilmemiş olmasının, Türkiye'nin İkinci Boru Hattı'nın işlevsiz hale gelmesini zımnen kabul ettiği anlamına geldiği iddiası iyiniyet ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Nitekim bu durumun hayatın olağan akışına uygun yorumu, Türkiye'nin, İkinci Boru Hattı'nın tamir edilmesi beklentisinde olduğundan dolayı bu konuya dilekçesinde yer vermemiş olduğudur. Türkiye'nin bu tarihten sonraki davranışları da İkinci Boru Hattı'nın tamir edilmemesinin Türkiye'nin andlaşma ile bağlanma rızasına hanel getirdiğini ve Türkiye'nin bu durumu kabul etmediğini göstermektedir. Dolayısıyla Heyetin, Irak'ın zımni kabul iddiasına ilişkin değerlendirme hem somut olayın koşullarıyla hem de uluslararası hukukla uyum içinde gözükmektedir.

D. İYİNİYET İLKESİ

İkinci Boru Hattı'nın bombalanmasının ITP Anlaşmaları'nın şartlarını esaslı olarak değiştirdiğini ve Türkiye'nin bu değişikliklere rağmen ITP Anlaşmaları'nın yürürlükte olduğunu zımnen kabul etmiş sayılmadığını tespit eden Hakem Heyeti,

⁷⁴ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 495.

⁷⁵ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 495.

incelemesini burada sonlandırmamıştır. Bir kez daha *rebus sic stantibus* ilkesinin kısıtlı tabiatına atıfta bulunan Heyet, ilkenin bu özelliğinin UAD'nin Gabcikovo-Nagymaros Projesi Kararı'nda da ifade ettiği üzere “62. maddenin olumsuz ve şarta dayalı lafzı[ndan]” ve “andlaşma ilişkilerinin istikrarının, koşulların esaslı değişikliği iddiasının yalnızca istisnai durumlarda uygulanmasını gerektir[mesinden]”⁷⁶ kaynaklandığını ifade etmiştir⁷⁷. Hakem Heyeti daha sonra devletlerin karşılıklı ilişkilerinde iyiniyetle hareket etme yükümlülüğünü hatırlatmış ve somut olaya ilişkin incelemenin *rebus sic stantibus*un sınırlı doğası ve iyiniyet ilkesi göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmesi gerektiğini ileri belirtmiştir⁷⁸.

Kesin kavramlarla tanımlanması oldukça zor olan⁷⁹ iyiniyet ilkesi tıpkı ulusal hukuklarda olduğu gibi uluslararası hukukun da temel ilkelerinden birisidir⁸⁰. Uluslararası örf ve adet hukuku niteliği UAD tarafından tespit edilmiş⁸¹ olan ilke, andlaşmalar hukukunda andlaşmaların oluşumundan sona ermesine kadar geçen tüm süreci⁸² yönetir⁸³. Bu çerçevede iyiniyet ilkesinin, yükümlülüklerin yorumlanmasına ilişkin bir araç olmanın yanı sıra bir davranış yükümlülüğü de arz ettiği kabul edilmektedir⁸⁴. UAD de Nükleer Denemeler Davası'nda, iyiniyet ilkesinin hukuki yükümlülüklerin hem oluşumunu hem de ifasını yönettiğini ifade etmiştir⁸⁵.

Hakem Heyeti iyiniyet ilkesi çerçevesinde gerçekleştirmiş olduğu incelemede ilk olarak, Türkiye'nin IKBY'den gelen ham petrolün taşınması ve depolanmasına ikinci petrol hattının zarar görmesinden önce başlamış olduğuna değinmiştir. Heyete göre bu durum, Türkiye'nin IKBY ile çalışma motivasyonu ile ITP sisteminin işlevsiz hale gelmesi arasında bir bağlantı olmadığını göstermektedir. Söz konusu dönemde Türkiye'nin Irak'a ITP Anlaşmaları'nı askıya aldığına dair bir bildirimde bulunmadığını belirten Heyet, Mart 2014'te taraflar arasında ger-

⁷⁶ *Gabcikovo-Nagymaros Project*, ¶ 104.

⁷⁷ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 496.

⁷⁸ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 497.

⁷⁹ William Tetley, “Good Faith in Contract: Particularly in the Contracts of Arbitration and Chartering,” *Journal of Maritime Law and Commerce* 35, S. 4 (2004), 563.

⁸⁰ Mehmet Emin Büyüç, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2018), 175.

⁸¹ Bkz. *Pulp Mills on the River Uruguay* (Argentina/Uruguay), Judgment, 2010 I.C.J. Rep. 14, ¶ 145.

⁸² İyiniyet ilkesine VAHS'de ilk olarak Başlangıç Bölümü'nde yer verilmiş ve Sözleşme'ye taraf olan devletlerin, iyiniyet ilkesinin evrensel olarak tanınan bir prensip olduğunu kabul ettiği belirtilmiştir. Yine Sözleşme'nin 26. maddesinde, andlaşmaların iyiniyetle icra edilmesi yükümlülüğü düzenlenmiştir. Andlaşmaların yorumuna ilişkin genel kural olan VAHS md.31/1'de ise andlaşmaların iyiniyetle yorumlanması gerektiği kaleme alınmıştır.

⁸³ Bin Cheng, *General Principles of International Law as Applied by International Courts and Tribunals* (London: Stevens & Sons Limited, 1953), 106.

⁸⁴ Marija Dordeska, *General Principles of Law Recognized by Civilized Nations (1922-2018)* (Leiden/Boston: Brill Nijhoff, 2020), 319.

⁸⁵ *Nuclear Tests* (Australia/France), Judgment, 1974 I.C.J. Rep. 253, ¶ 46.

çekleşmiş olan yazışmalardan da Türkiye'nin o tarihlerde ITP Anlaşmaları'nın yürürlükte olduğunu düşündüğünün anlaşıldığını ifade etmiştir. Kararını bu bakış açısıyla veren Hakem Heyeti, *rebus sic stantibus* ilkesine şartlar esaslı olarak değişmeden önce başlamış olan eylemleri meşru göstermek amacıyla başvurulamayacağını belirtmiş ve Türkiye'nin şartların esaslı değişimine ilişkin ikinci iddiasını da reddetmiştir⁸⁶.

Hakem Heyeti bu kararını iyiniyet ilkesi çerçevesinde, andlaşma ilişkisinden doğan karşılıklı güveni suiistimal etmeme yükümlülüğü⁸⁷ üzerine kurmuştur. Bunu yalnızca andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesi bakımından değil, andlaşmayı sona erdirmeye veya askıya alma amacıyla başvuru- lan nedenlerin öne sürülmesi bakımından da geçerli bulan Heyet, Türkiye'nin şartların esaslı olarak değişmesinden önce gerçekleştirdiği eylemler bakımından *rebus sic stantibus* ilkesine başvurmasını iyiniyet ilkesinin ihlali olarak değerlendirmişdir⁸⁸.

Heyetin bu değerlendirmesi genel uluslararası hukukla uyumlu gözükmektedir. Heyet kararında verilen bilgilerden, Türkiye'nin, IKBY'den gelen ham petrolü, İkinci Hat zarar görmeden önce taşımaya başladığı anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak Irak tarafıyla yapılan yazışmalarda ise ITP Anlaşmaları'nın yürürlükte olduğunu işaret eden ifadeler kullanılmıştır. Bu durum, Türkiye'nin, İkinci Boru Hattı'nın zarar görmesi neticesinde ITP Anlaşmaları'nı askıya almış olduğu ve IKBY'den gelen ham petrolün taşınmasını bu çerçevede gerçekleştirdiği iddiasıyla uyuşmamaktadır. Nitekim bu iddianın *rebus sic stantibus* ilkesi çerçevesinde kabul edilebilmesi için IKBY'den gelen petrolün taşınmasına İkinci Boru Hattı zarar gördükten sonra başlanmış olması gerekirdi. Heyetin de işaret ettiği üzere bir davranışın gerekçesi olarak bu davranışın gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkan bir olaya dayanılması iyiniyet ilkesinin ihlali anlamına gelecektir. Nitekim böylesi bir iddia hem hayatın olağan akışına hem de dürüstlük kuralına aykırı olacaktır.

SONUÇ

Şartların esaslı değişimi, andlaşmaların son derece detaylı olarak düzenlendiği günümüz koşullarında dahi andlaşmaların sona erdirilmesi ve askıya alınması bakımından taraflar için önemli bir kaçış rampası görevi üstlenmektedir. *Pacta sunt servanda* ilkesinin getirdiği katı andlaşmalar hukuku düzeni, *rebus sic stantibus* ilkesi çerçevesinde andlaşma taraflarının günün koşullarına göre konum almasına imkân sağlamaktadır. İlke uygulamada devletler tarafından oldukça rağbet görmekteyse de buna ilişkin iddialar genellikle devletler arasında

⁸⁶ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 497-499.

⁸⁷ Cheng, *General Principles of International Law*, 119.

⁸⁸ Bkz. *Irak v. Türkiye*, ¶ 497-499.

uyuşmazlıklara neden olmaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan Irak-Türkiye ham petrol boru hattı uyuşmazlığı da bu durumla çelişmemektedir. Türkiye tarafından şartların esaslı değişimi çerçevesinde ileri sürülen iddialar Irak tarafından reddedilmiş, meseleyi çözmek ise Hakem Heyetine kalmıştır.

Hakem Heyeti, şartların esaslı değişimine ilişkin iddiaları örf ve adet hukuku kuralı olduğu günümüzde kesin olarak kabul edilen VAHS 62. madde çerçevesinde değerlendirmiştir. 62. madde *rebus sic stantibus* ilkesinin kapsam ve koşullarını belirlemektedir. Heyet şartların esaslı değişiminin koşullarını somut olay bakımından incelediğinde, Türkiye'nin buna ilişkin ilk iddiası olan İKBY'nin SOMO'ya gerçekleştirdiği ham petrol naklini askıya almasının 62. maddede yer alan koşulları yerine getirmediğini, bununla birlikte ikinci iddia olan İkinci Boru Hattı'nın bombalanarak işlevsiz hale gelmesinin bu koşulları sağladığını tespit etmiştir. Bu çerçevede Irak'ın öngörülebilirlik iddialarını reddeden Hakem Heyeti, yine Irak'ın Türkiye'nin ITP Anlaşmaları'nın yürürlükte olduğuna şartlardaki tüm bu değişikliklere rağmen zımnen rıza gösterdiği iddiasını da kabul etmemiştir.

62. madde yalnızca ortaya çıkan yeni şartların andlaşmanın askıya alınması bakımından yeterli olup olmadığına ilişkin bir ölçüt sunar. Ortaya çıkan bu şartlar çerçevesinde andlaşmanın uluslararası hukuka uygun bir şekilde askıya alınmasını ise buna ilişkin usul kuralları belirler. Andlaşmaların askıya alınmasında ITP Anlaşmaları'na uygulanacak olan kurallar örf ve adet hukuku kurallarıdır. Nitekim uyuşmazlık tarafı iki devlet de VAHS tarafı değildir ve VAHS'deki usul kurallarının örf ve adet hukukunu yansıtmadığı kabul edilmektedir. Hakem Heyeti somut olay incelemesinde askıya almaya ilişkin usul kurallarına değinmemiş, Türkiye'nin ITP Anlaşmaları'nı tek taraflı olarak askıya almış olduğu iddiasının hukuka uygunluğuna ilişkin bir değerlendirme yapmamıştır. Bununla birlikte Heyetin kararı kaleme alışından şartların esaslı değişikliğine ilişkin tüm koşulların sağlanması durumunda ITP Anlaşmaları'nın tek taraflı olarak sona erdirilmesinde herhangi bir sorun görmediği anlaşılmaktadır.

Hakem Heyeti, Türkiye'nin şartların esaslı değişimi iddiasının uluslararası hukuka uygun olduğunu işaret etmesine rağmen ITP Anlaşmaları'nın *rebus sic stantibus* ilkesi çerçevesinde askıya alınmış olduğu savını yine de kabul etmemiştir. Türkiye'nin ITP Anlaşmaları'ndan kaynaklanan yükümlülüklerini İkinci Boru Hattı'nın bombalanmasından önce ihlal etmeye başladığını belirten Heyet, esaslı değişiklik meydana gelmeden önce başlayan eylemleri meşru göstermek amacıyla söz konusu değişikliklere başvurulmasının iyiniyet ilkesine aykırı olduğunu ifade etmiş ve *rebus sic stantibus* ilişkin somut olay incelemesini burada sonlandırmıştır. Böylece *rebus sic stantibus* dair bir iddia daha genel temayüle uygun olarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yine de görünen o ki devletler bu ilkeye başarı umuduyla başvurmaya, *rebus sic stantibus* ilkesi ise andlaşmalar hukukundaki önemini korumaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- Akipek, Ömer İlhan. *Milletlerarası Adalet Divanı*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1974.
- Akkaya, Damla. *Uluslararası Andlaşmalarda Şartların Esaslı Değişimi: Rebus Sic Stantibus İlkesi*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2021.
- Aust, Anthony. *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Başeren, Sertaç Hami. *Ege Sorunları*. Ankara: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2006.
- Büyük, Mehmet Emin. *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2018.
- Cheng, Bin. *General Principles of International Law as Applied by International Courts and Tribunals*. London: Stevens & Sons Limited, 1953.
- Dordeska, Marija. *General Principles of Law Recognized by Civilized Nations (1922-2018)*. Leiden/Boston: Brill Nijhoff, 2020.
- Fitzmaurice, Malgosia. "Exceptional Circumstances and Treaty Commitments." *The Oxford Guide to Treaties*, ed. Duncan B. Hollis içinde 595-623. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Giegerich, Thomas. "Article 62." *Vienna Convention on the Law of Treaties, A Commentary*, ed. Dörr, Oliver ve Schmalenbach, Kirsten, içinde 1143-1181. Berlin: Springer, 2018.
- İnan, Aybüke. "Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-İrak İlişkileri (1973-2011)," *Ortadoğu Analiz* 5, S. 56 (2013): 68-85.
- İnan, Yüksel. *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Bası. Ankara: Turhan Kitabevi, 1995.
- Kolb, Robert. *Good Faith in International Law*. Hart Publishing: Oxford, 2017.
- Lekkas, Sotirios-Ioannis, Tzanakopoulos, Antonios. "Pacta Sunt Servanda versus Flexibility in the Suspension and Termination of Treaties." *Research Handbook on the Law of Treaties*, ed. Tams, Christian J., Tzanakopoulos, Antonios ve Zimmerman, Andreas, içinde 312-340. United Kingdom: Edward Elgar Publishing Limited, 2014.
- Marques Antunes, Nuno Sérgio. "Acquiescence." (September 2006), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (online edn). Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1373>.
- McNair, Arnold Duncan. *The Law of Treaties*. Oxford: Clarendon Press, 1961.
- Milanovic, Marko. "Brexit, the Northern Irish Backstop, and Fundamental Change of Circumstances." *EJIL: Talk!*, Erişim Tarihi: Aralık 22, 2023. <https://www.ejiltalk.org/brexit-the-northern-irish-backstop-and-fundamental-change-of-circumstances/>.
- Pazarcı, Hüseyin. *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1992.
- Pirim, Ceren Zeynep. "Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Değişim, İstikrar ve Değişim Yoluyla İstikrar: Rebus Sic Stantibus." *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 13, S. 51 (2022): 47-76.

- Tams, Christian J.. “Waiver, Acquiescence, and Extinctive Prescription.” *The Law of International Responsibility*, ed. Crawford, James, Pellet, Alain, ve Olleson, Simon, içinde 1035-1049. Oxford University Press: Oxford, 2010.
- Tetley, William. “Good Faith in Contract: Particularly in the Contracts of Arbitration and Chartering.” *Journal of Maritime Law and Commerce* 35, S. 4 (2004): 561-616.
- Vamvoukos, Athanassios. *Termination of Treaties in International Law, The Doctrines of Rebus Sic Stantibus and Desuetude*. Oxford: Clarendon Press, 1985.
- Villiger, Mark E.. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
- Von der Decken, Kerstin. “Article 45.” *Vienna Convention on the Law of Treaties, A Commentary*, ed. Dörr, Oliver ve Schmalenbach, Kirsten, içinde 825-833. Berlin: Springer, 2018.

Yargı Kararları

- Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002)* (Dem. Rep. Congo/Rwanda), Jurisdiction, Judgment, 2006 I.C.J. Rep. 6, (3 February).
- Case C-162/96, *A. Racke GmbH & Co. v. Hauptzollamt Mainz*, EU:C:1998:293, 1998 E.C.R. I-03655.
- Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area* (Can./U.S.), Judgment, 1984 I.C.J. Rep. 246 (12 October).
- Fisheries Case* (U.K./Norway), Judgment, 1951 I.C.J. Rep. 116 (18 December).
- Fisheries Jurisdiction* (U.K./Ice.), Jurisdiction, Judgment, 1973 I.C.J. Rep. 3 (3 February).
- Free Zones of Upper Savoy and District of Gex* (Fr./Swit.), Judgment, 1929 P.C.I.J. (ser. A) No. 22, 18 (19 August).
- Gabcikovo-Nagymaros Project* (Hung./Slovk.), Judgment, 1997 I.C.J. Rep. 7 (25 September).
- Iraq v. Türkiye*, ICC Case No. 20273/AGF/ZF/AYZ/ELU, (Final Award) 13.2.2023. Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. https://jusmundi.com/en/document/decision/en-the-republic-of-iraq-v-1-the-republic-of-turkey-and-2-botas-petroleum-pipeline-corporation-reconstitution-of-the-tribunal-pending-friday-1st-january-2021#decision_18104.
- Korea - Measures Affecting Government Procurement*, Panel Report, WTO Doc. WT/DS163/R, (1 May 2000).
- Nuclear Tests* (Australia/France), Judgment, 1974 I.C.J. Rep. 253 (20 December).
- Pulp Mills on the River Uruguay* (Argentina/Uruguay), Judgment, 2010 I.C.J. Rep. 14 (20 April).
- Temple of Preah Vihear* (Cambodia/Thai.), Preliminary Objections, Judgment, 1961 I.C.J. Rep. 17 (26 May).

Belgeler ve İnternet Kaynakları

- “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması.” Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15268.pdf>.
- “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 27 Ağustos 1973 Tarihli Ham Petrol Boru Hattı Anlaşmasına Ek Anlaşma.” Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19041.pdf>.

- “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Irak Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki 27 Ağustos 1973 tarihli Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması ve Sonrasındaki İlgili Anlaşmalar, Protokoller, Toplantı Tutanaqları ile Eklerinin Tadiline İlişkin Değişiklik Anlaşması.” Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110528M1-5-1.pdf>.
- Financial Times. “Baghdad Attacks Turkey Oil Pipeline Plan.” Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. <https://www.ft.com/content/66859aac-a364-11e1-988e-00144feabdc0>.
- Freshfields Bruckhaus Deringer. “Ukraine’s termination of its Bilateral Investment Treaty with Russia: What Happened and What It Means for Potential Future Claims.” Erişim Tarihi: Aralık 20, 2023. <https://riskandcompliance.freshfields.com/post/102ip3m/ukraines-termination-of-its-bilateral-investment-treaty-with-russia-what-happen>.
- Gerald Fitzmaurice (Special Rapporteur on the Law of Treaties), Second Report on the Law of Treaties, U.N. Doc. A/CN.4/107, *Yearbook of International Law Commission*, 1957, Vol. II, 18-70.
- ILC, Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries, *Yearbook of the International Law Commission*, 1966, Vol. II, 187-274.
- Iraq Oil Report. “UPDATE: Iraqi Supreme Court Strikes Down KRG Oil Sector Independence.” Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. <https://www.iraqoilreport.com/news/iraqi-supreme-court-strikes-down-krq-oil-sector-independence-44500/>.
- Reuters. “Iraq Petitions US Court to Enforce Oil Export Arbitration Award Against Turkey.” Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. <https://www.reuters.com/legal/iraq-petitions-us-court-enforce-oil-export-arbitration-award-against-turkey-2023-04-11/>.
- The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation. “Foreign Ministry Statement in Connection with the Russian Federation Suspending the Treaty on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic offensive Arms (New START).” Erişim Tarihi: Aralık 20, 2023. https://mid.ru/en/foreign_policy/news/1855184/.
- U.S. Department of State. “United States Will Suspend the Operation of its Obligations Under the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe.” Erişim Tarihi: Aralık 20, 2023. <https://www.state.gov/united-states-will-suspend-the-operation-of-its-obligations-under-the-treaty-on-conventional-armed-forces-in-europe/>.
- Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, 1155 UNTS 331.